

Гурбанова Е. А., дисертантка, (Азербайджан, Баку),
rus_rahimli@yahoo.com

Людські стосунки і образ світу в поезії Фікрета Садиґа

Аналізуються вірші азербайджанського поета Фікрета Садиґа – представника плеяди шістдесятиників, які боролися за справжні культурні цінності, національну свободу і людську гідність.

Основні теми поезії Фікрета Садиґа – людина та її ставлення до світу. Поет, з одного боку, підкреслює плінність світу, а, з іншого боку, представляє його як надію й опору. Найбільш часто вживані слова в поезії Фікрета Садиґа: людина, надія, віра, світло, море, вода, дощ, ліс, дерево, сонце, місяць, вітер, сніг. Відзначається також, що Фікрет Садиґ увійшов в історію азербайджанської поезії як автор мініатюрних віршів. Назви збірок віршів поета носять символічний характер. Майстерно використовуючи образні засоби мови, поет звертає увагу читачів на події, виступаючи разом зі своїм ліричним героєм в ролі спостерігача.

Ліричний герой Фікрета Садиґа – не пасивний безмовний спостерігач. Події, що відбуваються в суспільно-політичному житті, знаходять живий відгук у його серці, часом викликаючи в ньому протест.

Ключові слова: поезія, 60-і рр., людина, світ, плінність, надія, внутрішній світ, віра.

* * *

УДК 82

Мухтарова Т.
научний співробітник НАН Азербайджана
(Азербайджан, Баку), rus_rahimli@yahoo.com

СВОЕОБРАЗІЕ ЗАГЛАВІЙ В ПРОИЗВЕДЕНІЯХ ЧИНГИЗА АБДУЛЛАЕВА

Аналізуються особливості підбору заглавий складових частин трилогії відомого азербайджанського письменника Чингіза Абдуллаєва об одноруком киллері (“Мое прекрасное алиби”, “Третий вариант”, “Исповедь Сатурна”), об’яснюються причини вибору названий в відповідності з содержанием детективних творів. Кожне з названий вибрано з особливою увагою і становить основний зміст твору.

Ключевые слова: Чингиз Абдуллаев, “Мое прекрасное алиби”, “Третий вариант”, “Исповедь Сатурна”, Однорукий киллер, Детективный жанр, Голя, “Сатурн, пожирающий своих детей”.

(стаття друкується мовою оригіналу)

Детективний жанр з’явився в історії азербайджанської літератури в середині ХХ століття з твором Джамшида Амірова. Внаслідок деяких авторів звертали до цього жанру, але суттєвий прорив в нашій літературі відбувся в кінці ХХ століття. А сьогоднішній прогрес цього жанру, безсумнівно, пов’язаний з іменем Чингіза Абдуллаєва. Розвиток двох напрямків детективного жанру – класического і політичного – в азербайджанській літературі є заслугою вищезазначеного письменника.

Твори Ч. Абдуллаєва діляться на дві великі групи: з головним героєм Дронго – експертом-аналитиком і присвячені різним політичним подіям, пов’язаним з киллерами, сутенерами, шпיוнами і т.п. Три твори автора – “Мое прекрасное алиби”, “Третий вариант”, “Исповедь Сатурна” – присвячені однорукому киллеру, який в минулому був офіцером Воронину, який пройшов важкі роки війни в Афганістані і втратив руку. В трилогії описується повернення інваліда офіцера до життя, нікому не потрібної війни, перетворення його в “лишнього” чоловіка в суверенному державстві, розвал СРСР, обесцелення боротьби за ідеологію, економічний упадок, перевагу матеріального над моральним, перетворення чесного чоловіка в куска хліба в професійного убийцю, психологічне становище, безпосереднє вплив державного кризису на сімейні конфлікти, руйнування

шлюбів, розвод і в кінці, руйнівне вплив всього трагічного на становлення особистості його власного сина на протязі довгих років. Всі ці фактори виносяться в трилогії на передній план.

Заглавия всіх трьох творів безпосередньо пов’язані з їх змістом. Взагалом, обов’язкове роз’яснення в певному місці в відповідності з контекстом твору названий є своєрідною характеристикою прози Ч. Абдуллаєва. Автор дає своїми творами самі різні, незвичайні, іноді не відповідні змісту заглавий. Але в контексті значення цих заглавий пропонується читачеві з тонким майстерством і всеохоплюючим роз’ясненням.

Діяльність і форма розвитку мислі, художественної логіки, почуттів і бажань – літературний стиль характеризується індивідуальністю, неповторністю письменника. Стиль знаходиться відповідно поетическому своєрідності, образу мислення, прагненню, змісту твору, а характерні риси визначаються самим часом і існуванням [4, с. 72].

Незважаючи на те, що всі три твори повествують про однорукого киллера, в назвах творів існують супереччя. Але все це на перший погляд. По мірі углублення в читання, читач з легкістю знаходить зв’язок між задумом письменника і заглавием твору.

“Мое прекрасное алиби”. Алиби – міжнародний юридический термін, який означає доказательство відсутності підозрюваного на місці злочину в момент його здійснення. Злочинник може дійсно відсутствовать на місці злочину в момент його здійснення, і це може підтвердитися доказами. Але це не є доказательством його невинності, бо злочин може здійснитися за наказом, або ж в короткий проміжок, коли підозрюваний в стані здійснити злочинне діяння і швидко покинути його місце.

В трилогії алиби героя – його відсутність рука. Автор пояснює це читачеві буквально в першій епізоді першої частини. Після вбивства жертви злочинник убігає назад до двору. Ні стелпостворення зваж, ні присутність представителів закону не смущають його. Вони вже опрашивают свідетелів. Письмелі описує це іменем убийці: “У мене є таке прекрасне, абсолютне алиби – моя лівая рука. Оторванная еще шесть лет назад в Джелалабаде, оно – свидетельство моей благонадежности и честности. Я инвалид войны, и никто в целом мире никогда меня не заподозрит. Трудно поверить, что хладнокровный убийца-снайпер – это идущий теперь по двору в заячьей шапке и дешевой китайской куртке инвалид без руки” [1, с. 10].

Головний герой довгий час успішно використовує це алиби і демонстративно показує спочатку відсутню руку, а потім замінює її протезом.

Але відсутність лівая рука характеризується в той же час фактором, видаючим його. Заказчиком убийств відомо відсутність одної руки киллера і слава цього признака іноді навіть опережає його самого і ускладнює задачу слідствелю. Об’єкти заказів вичисляють його по признаку, який ніяк неможливо сховати. Але киллер спокійно перевіряє можливе предательство. Він відсилає випадкового бомжа під видом однорукого

вперёд себя и следит за своими преследователями. В таких ситуациях отсутствующая рука выдаёт киллера и одновременно прикрывает его от верной смерти.

В поисках помощника левая рука Воронина выручает его. При виде его инвалидности каждый, даже тот, кто относится к нему с презрением, смягчается, и на смену ненависти приходят милосердие и уважение.

У киллера нет руки, но есть прекрасный протез, и в случае необходимости он приходит ему на помощь. Этот протез и помогает ему инсценировать собственную смерть во имя спасения.

Таким образом, писатель преподносит читателю инвалидность Воронина как неопровержимое алиби в преступлениях в самых необычных ситуациях. Читатель воспринимает непосредственную связь между названием и содержанием книги.

“Третий вариант”. Объяснение этого словосочетания в отличие от *“Мое прекрасное алиби”* преподносится не сразу, а подчёркивается неоднократно.

Впервые это выражение мы слышим от Левши. В беседе с интеллектуальным заказчиком он досконально объясняет значение *“третьего варианта”*. Что же такое *“третий вариант”*? *“Это мое собственное изобретение – третий вариант. Когда вы бросаете монету, кажется, могут быть только два варианта. Либо выпадает “орел”, либо “решка”. На самом деле иногда возможен и третий вариант. В одном случае из миллиона монета может упасть “на попа”. Или не упасть вообще, зацепившись на вашу одежду. Или упасть таким образом, что вы ее не найдете. Вот это третий вариант, при котором ответ не бывает однозначным ...”* [3, с. 34–35].

Киллеру известно, что при планировании своих дел многие даже не задумываются об этом *“третьем варианте”*. То же самое относится и его заказчикам. *“Он тоже мыслит по категории “орел–решка”, “нашел–не нашел”, он не знает, что существует третий вариант, когда монета падает на ребро”* стр.66. Но и самый ушлый и хитрый заказчик бывает вынужден согласиться с высказыванием этого предположения:

– Вы когда-нибудь слышали о *“третьем варианте”* – спрашиваю я.

– О чем? – Конечно, он никогда об этом не слышал. Ведь это мое собственное изобретение.

– При броске любой монеты существует два варианта, – охотно поясню я заказчику. – Либо первый вариант – монета падает на *“орла”*, либо второй вариант, когда выпадает *“решка”*.

А какой же тогда *“третий вариант”*? – подозрительно спрашивает *“главный мясник”* отчасти полагая, что я снова начал дурачиться.

– Это тот невероятный случай, когда монета падает на ребро. Или повисает на воздухе, не долетев до земли. Вот это я и называю третьим вариантом. В исключительных случаях бывает и такое.

Он молчит. Долго молчит, очевидно, переваривая сказанное.

– Хорошо, – говорит он наконец, – поставим на третий вариант. Это как *“зеро”* в рулетке. Не черное и не красное. Только там цифра – ноль, а у вас, я надеюсь, выпадет совсем другая цифра.

И опускает трубку. Все–таки ему не понравился этот вариант. Наверное, как и всем, кто имел со мной дело. Я ведь точно знаю, что третий вариант – реальность. И

выпадает не так уж редко. Может быть, чаще, чем *“зеро”* в рулетке” [3, с. 91–92].

Но автор преподносит *“третий вариант”* не только таким способом. Правда, прямая связь *“третьего варианта”* с его делом варьируется во многих эпизодах произведения. Но в определённой части книги автор сумел вплотную установить связь этого варианта с судьбой и деяниями героя, а также развалом огромной империи, изменением отношения к ветеранам войны. В трогательном диалоге с Надеждой Левша сравнивает свои прошлые дни с сегодняшней жизнью. Оказывается, человек с одной рукой в обществе никому не нужен. Сталкнувшись с этим фактором, однорукий киллер, в прошлом боевой офицер вынужден сделать выбор *“третьего варианта”*. *“Тот самый третий вариант. Либо становись героем, либо спивайся и погибай. Я стал убийцей, доказав, что в жизни бывает третий вариант. Убийцей с одной рукой”* [3, с. 215–216].

“Третий вариант” акцентируется и в главе *“Интерлюдия”* в одноимённой книге. Здесь разговор президента с начальником личной охраны заканчивается прямым словосочетанием *“третий вариант”*:

– Запомни, – поднял правую руку президент, – либо ты возвращаешься с деньгами, либо вообще уходишь с работы. Третьего варианта не будет” [3, с. 248].

Таким образом, от имени разных персонажей, в отдельных ситуациях и различными литературными способами автор раскрывает суть *“третьего варианта”* и показывает его прямую связь с содержанием произведения в целом.

“Исповедь Сатурна”. В отличие от двух предыдущих книг, название этого романа объясняется в самом конце. На протяжении всего произведения об этом не сказано ни единого слова, нигде не встречается ни единого намёка или замечания. Название произведения до самого конца остаётся интригующей загадкой. У читателя возникает неподдельный интерес – что общего у античного героя Сатурна и современного однорукого киллера. Даже этот момент вводит читателя в лёгкое заблуждение. Но читатель твёрдо убеждён – Ч. Абдуллаев не зря назвал произведение в честь античного героя. Но водоворот событий, ход чередующихся происшествий такой интригующий, что даже сам читатель отводит разъяснение заглавия на второй план. Но читатель в ожидании этого разъяснения. Ни одно произведение Ч. Абдуллаева не обходится без этого исчерпывающего объяснения.

В ходе истории поэты, писатели, художники очень часто обращались к мифологической тематике. Особой популярностью пользовались древнегреческая и древнеримская мифология. Одним из таких художников был испанский мастер XIX века Франсиско Хосе де Гойя Люсьенте (1746–1828). Он создавал свои картины в стиле барокко.

В созданную им серию *“чёрные картины”* входят несколько выдающихся картин. Одной из самых известных является *“Сатурн, пожирающий своих детей”* (1823). Картина хранится во всемирно известном музее Эль–Прадо в Мадриде. Чёрный фон и полумрак, где выставляется картина, вызывают у зрителя состояние паники и испуга. Но для того, чтобы почувствовать весь ужас, навеянный этим произведением, достаточно рассмотреть эту картину и в репродукции.

Гойя мастерски отобразил пожирание Сатурном своих детей в ужасающих деталях. Невозможно смотреть на это зрелище без содрогания. Каждый мазок, каждый штрих выражает ужас в глазах отца, который не может уйти от злого рока, и вынужден уничтожить своих отпрысков. У зрителя мороз по коже. Картина выставлена на тёмном фоне и написана охрой, в коричнево-бежевых тонах. У Сатурна глаза навывкате. Создается впечатление, что он не осознаёт, что творит, или же осозная, не желает вникать в суть своих деяний. Он тискает свое чадо в руках. Голова ребёнка уже оторвана.

Красный цвет всегда бросается в глаза своей яркостью. Красный считается из тех оттенков, что вызывает моментальную реакцию. Значения этого цвета различны – страсть, любовь, война, трагедия, пролитая кровь. На фоне чёрного и бежевого, кровь, струящаяся из головы ребёнка, создаёт ужасающий эффект. В древнеримской мифологии, бог земледелия Сатурн убивает по наущению матери своего отца, ненавидящего своих детей. Проходят годы, и история грозит повториться. Сатурн уже сам отец и панически, смертельно боится повторения судьбы – убийства со стороны своих же детей. Не желая разделить власть, Сатурн поочередно пожирает своих детей – Весту, Деметру, Юнону, Орка, Нептуна. Это не без причины. Слишком высока цена власти. Слишком дорога своя жизнь. И боги римского пантеона не лишены человеческих пороков. Жажда власти порождает преступление – отец становится детоубийцей. Древнеримский Сатурн отождествляется с древнегреческим Кроносом. Это доказательство того, что по протяжении тысячелетий сущность богов пантеона на небе и живых людей на земле не меняется.

Киллер, которого вынудили столкнуться лицом к лицу со своим сыном как с врагом, не оставляя выбора, постарел в одночасье. Стечение обстоятельств, развал страны, инвалидность, непонимание, даже стервозность жены, развод, расставание с самым дорогим существом – с сыном, выбор кровавого ремесла ради куска хлеба и, наконец, встреча с посланным на его ликвидацию профессиональным киллером не меньшего уровня – с сыном, его убийство. Все эти трагедии выпали на долю нашего героя. Как он вынес все эти удары судьбы?! Случайно на глаза ему попадает вышеупомянутая картина Гойи. Тонкими психологическими штрихами автор описывает то обстоятельство, что киллер не выдерживает долгого просмотра картины. Жизнь боевого офицера потеряла всякий смысл. Он воевал во имя своей Родины, потерял руку, стал ненужным инвалидом и изгоем в своём же государстве; пожертвовав своим здоровьем, он пережил трагедию потери Родины. До сегодняшнего дня он жил лишь от заказа до заказа во имя сына. Но потеряв сына, лишился всего. Жизнь потеряла смысл и превратилась в сплошную пустоту. Все эти нюансы превращения живого человека в бесчувственное существо отображены Ч. Абдуллаевым очень тонко. “Через несколько дней я случайно увидел репродукцию картины испанского художника Гойи. Она называется “Сатурн, пожирающий своих детей” Я смотрел на картину и чувствовал, как меня начинает колотить. Это была первая картина, которую я увидел, после того как попрощался с Костей. Если вы еще не видели ее, никогда не смотрите. Говорят, что она находится в мадридском музее Эль-Прадо, и для нее создали какой-то особый полумрак, который усиливает ее мистическую и страшную сущность.

Сатурн, вцепившись в тело маленького сына, держит его голову двумя руками и, оторвав голову мальчика, впился зубами в его руку. Дело даже не в натуралистических подробностях. Я не знаю этот миф и не хочу знать. Взгляните на глаза Сатурна. Если вы сумеете выдержать этот страшный взгляд, обращенный внутрь себя, значит, вы можете не бояться ада. Ибо такое выражение души гораздо страшнее, чем все адские муки. И поэтому я заканчиваю свою “исповедь Сатурна” [2, с. 316–317].

По психологическим наблюдениям, в памяти собеседников запоминаются последние слова или выражения диалога. Для полного восприятия трагедии такого масштаба, когда рушатся целые державы и всё это сказывается на отдельных личностях, автор использовал последний штрих с Сатурном. Картина держит читателя в напряжённости до последнего предложения и надолго остается в его памяти. Впечатление от книги глубоко проникает в память читателя. Здесь автор преследует и другую цель. У читателя, который не интересуется живописью, при виде картины Гойи подсознательно появляется интерес и тяга к познаниям в этой области.

“В художественной литературе обращение к судьбе отдельно взятой личности является тенденцией последних лет. Это обуславливается порой романом-исповедью, иногда психологическим этюдом” [5, с. 12]. Таким образом, как и в других своих произведениях, Ч. Абдуллаев выбрал названия составных частей трилогии с особой точностью, разъяснил их с литературным профессионализмом и подробно преподнёс эти значения своим читателям.

Список использованных источников

1. Абдуллаев Ч. А. Время палачей. – Москва, 2000. – 544 с.
2. Абдуллаев Ч. А. Исповедь Сатурна. – Москва, 2004. – 320 с.
3. Абдуллаев Ч. А. Третий вариант. – Москва, 2003. – 288 с.
4. Караев Я. Поэзия и проза. – Баку, 1979. – 200 с.
5. Сорокина В. В. Приемы психологического анализа в художественной прозе Великобритании 60–70-х годов 20-го века, автореф. дисс. – Москва, 1984.

References

1. Abdullaev Ch.A. Vremja palachej. – Moskva, 2000. – 544 s.
2. Abdullaev Ch.A. Ispoved' Saturna. – Moskva, 2004. – 320 s.
3. Abdullaev Ch.A. Tretij variant. – Moskva, 2003. – 288 s.
4. Karaev Ja. Pojezija i proza. – Baku, 1979. – 200 s.
5. Sorokina V.V. Priemy psihologicheskogo analiza v hudozhestvennoj proze Velikobritanii 60–70-h godov 20-go veka, avtoref. diss. – Moskva, 1984.

Mukhtarova T., Researcher ANAS (Azerbaijan, Baku), rus_rahimli@yahoo.com

Originality titles in the works of Chingiz Abdullayev

The given article touches upon the features of titles of the novels of trilogy about the one-armed killer “My Perfect Alibi”, “The Third Variant” “Saturn’s Confession” by the famous Azerbaijani writer Chingiz Abdullaev. The author explains the causes of the choice of the titles in accordance with the content of the detective novels. Every title of the novels has been chosen with great care and make the basic meaning of the novel.

Keywords: Chingiz Abdullaev, “My Perfect Alibi”, “The Third Variant”, “Saturn’s Confession”, The one-armed killer, Detective fiction, Goya, “Saturn Devouring His Son”.

Мухтарова Т., науковий співробітник НАН Азербайджана (Азербайджан, Баку), rus_rahimli@yahoo.com

Своєрідність назв у творах Чингіза Абдуллаєва

Аналізуються особливості підбору назв складових частин трилогії відомого азербайджанського письменника Чингіза Абдуллаєва про однорукого кіллера ("Моє прекрасне алібі", "Третій варіант", "Сповідь Сатурна"), пояснюються причини вибору назв у відповідності до змісту детективних творів. Кожне з назв вибрано з особливою ретельністю і становить основний зміст твору.

Ключові слова: Чингіз Абдуллаєв, "Моє прекрасне алібі", "Третій варіант", "Сповідь Сатурна", Однорукий кілер, Детективний жанр, Гоїя, "Сатурн, який пожирає своїх дітей".

* * *

УДК 327.39

Отрешко В.

кандидат педагогічних наук, здобувач, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), panyolga@ukr.net

МОВА ЯК ЕЛЕМЕНТ КУЛЬТУРИ І ЧИННИК ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Стаття присвячена розгляду мови як одного із засадничих елементів традиційної культури, який справляє значний вплив на творення національної держави.

Ключові слова: мова, освіта, культура, державотворення.

Вчені вже давно помітили, що між міцністю держави, її авторитетом, життєздатністю і перспективами незалежного розвитку та мовою, якою користуються її громадяни, наявний безпосередній зв'язок. З огляду на це держави, котрі обрали шлях незалежного розвитку, піклуються про захист національної мови, мобілізують для її зміцнення і піднесення всі можливі ресурси. В Україні цей процес перебуває поки що в початковому стані. Суспільство пронизують гострі суперечки з мовних питань. До того ж відсутня цілісна державна мовна політика.

Мову як генетичний код національної культури та самоідентифікації народу обґрунтовують у своїх наукових працях В. Жайворонк [1] і С. Римаренко [5]. Проблеми мови як складова національної культури аналізує С. Каленюк [2], як елемент культури та чинник сучасного державотворення розглядає мову Г. Євсєєва [3], а В. Чернець [4] визначає її як спеціальний апарат для забезпечення основ існування, держави, натомість втрата народом своєї мови призводить до денационалізації народу стверджує О. Тетерич [8]. І. Сковронська [9] доводить, що мова є ознакою національного визнання держави.

Метою статті є обґрунтувати роль і значення мови в усіх сферах суспільного життя як важливого чинника українського державотворення.

За визначенням науковців, мова – це генетичний код нації, який поєднує минуле, програмує майбутнє і забезпечує буття нації у вічності. Мова – феномен етносу, народу, нації, одна з основних її ознак, оскільки значною мірою забезпечує нормальне функціонування національного організму в усіх його проявах – політичному, державному, економічному, культурному. Іншими словами, "мова народу, народності чи діаспори – то генетичний код національної культури, запорука самобутності та самозбереження" [1, с. 7].

Мова – надбання людства. Вона не тільки найпотужніший засіб спілкування, знаряддя мислення, а й необхідна умова існування народу. Мова спрямована як на

внутрішній світ людини, її психіку, так і в зовнішній світ природи і людських взаємин. У рідній мові будь-якого народу, – стверджує С. Каленюк, – закодовано все його життя – його історія, культура, світобачення, помисли і надії, його менталітет. Мова виникла в суспільстві, задовольняє комунікативні потреби суспільства, є однією з найважливіших ознак соціуму і поза ним існувати не може. Так, як мова це соціальне явище, то вона дуже тісно пов'язана з суспільством. Безперечно, що цей зв'язок – зворотній, бо суспільство без мови навряд чи зможе функціонувати. Хоча сьогодні українська мова має офіційний статус державної мови, однак проблема функціонування нашої мови в сучасному суспільстві є досить актуальною [2, с. 88].

Державність української мови є ключовим чинником консолідації українського суспільства на всій території України, формування сучасної української політичної нації, символічним уособленням української державності, гарантією збереження національної ідентичності українського етносу і державної єдності України. З огляду на це українська нація і держава мають забезпечувати відродження і захист української мови, якісну розбудову українського мовного простору [3, с. 63]. З огляду на зазначене, мова розглядається не тільки як засіб комунікації, але й як елемент культури та чинник сучасного державотворення.

Напрями ж і принципи державотворення залежать як від етнічного складу населення, так і від того, що владна еліта, суспільство розуміють під терміном держава. Адже цей термін має багато різних трактувань, які упродовж віків визначалися по-різному. В одному випадку держава це – суверенна, територіальна державна влада, яка володіє спеціальним апаратом примусу і здатна через право робити свої веління загальнообов'язковими для всього населення країни, здійснювати управління в соціально-неоднорідному суспільстві. В іншому держава розуміється як суспільство загалом або як особлива форма територіальної організації політичної, законодавчої, виконавчої, судової влади в суспільстві, що здійснює керування суспільством на основі права за допомогою спеціального апарату, який забезпечує основи існування людини й суспільства, суверенітет народу [4, с. 5].

У всякому випадку держава, як свідчить світовий і український досвід державотворення, через мову, культуру, релігію та інші цінності виконує функції інтеграції поліетнічного, полікультурного суспільства та самоідентифікації народу [5, с. 41]. Тобто державотворення є необхідною умовою забезпечення стабільного існування етносу шляхом соціально-територіальної організації – створення держави і її подальшого розвитку [6, с. 48]. Основними елементами етносу, що історично формуються, і без яких сама етнічність втрачає будь-який сенс, є: спільна територія, мова, релігія, історія, культурні надбання, свідомість.

Мова як елемент етносу – важливий чинник його існування. Вона проявляється у збереженні національного колориту, у піснях, літературі, фольклорі тощо. З допомогою мови відбувається передача етнічного нащадкам, обмін етнічним з іншими культурами світу. Заіхання на будь-який елемент етносу, чи будь-які культурні цінності зі сторони іншого етносу може призвести до міжетнічних і міжнаціональних конфліктів [7, с. 253].